

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate et Educatione Civili III (2013)

Teresa Sołtysiak

Zachowania ryzykowne gimnazjalistów

Wstęp

„Ryzyko jest odwiecznie włączone w porządek świata: występuje w każdej dziedzinie aktywności człowieka”¹. Nie będzie zatem żadną przesadą pogląd, że ryzyko towarzyszy człowiekowi od poczęcia, przez wszystkie etapy życia, aż do śmierci. Wszelako nawet jeśli człowiek sam jest asekurantem i stroni od ryzyka, to może zostać uwikłany w skutki zachowań ryzykownych, które podjęli inni. Wiele jednostek w każdej kategorii wieku mniej lub bardziej świadomie podejmuje ryzyko. Ryzyko może mieć pozytywne skutki, a historia i czasy współczesne dostarczają licznych tego dowodów, nierzadko jednak zachowania ryzykowne powiązane są z brawurą, a bywa, że zagrażają bezpieczeństwu nie tylko samym stosującym je jednostkom, a także otoczeniu kulturowo-społecznemu i przyrodniczemu.

Zachowania ryzykowne wśród nastolatków na tle innych grup wiekowych mogą zajmować poczesne miejsce. Nie bez powodów bowiem ten etap życia określany był przez S.G. Halla mianem „burzy i naporu”², a w opiniach potocznych „huraganem” bądź „tajfunem”. Albowiem w okresie dorastania następują rozliczne zmiany w funkcjonowaniu biopsychospołecznym, które nie zawsze przebiegają harmonijnie, stąd wielorakie huśtawki nastrojów i często nierozważne decyzje³. Ponadto warunki egzystencji w realiach rzeczywistości zdominowanej konsumeryzmem⁴, w której hedonistyczno-narcystyczne nastawienia na spożytkowywanie wszystkiego bez względu na konsekwencje, odgrywają niemałą rolę w podejmowanych działaniach. Zatem czynniki sprzyjające ryzyku u nastolatków mogą przyjmować skumulowane postacie, pomimo iż ryzyko może dostarczać zarówno pozytywne,

¹ J. Koziński, *O człowieku wielowymiarowym*, Warszawa 1988. s. 118.

² *Psychologia rozwoju w zarysie. Od niemowlęstwa do dorosłości*, red. A. Birch, Warszawa 2005, s. 210.

³ Por. M. Żebrowska, *Psychologia rozwoju dzieci i młodzieży*, wyd. 8, Warszawa 1997; A. Oleszkiewicz, *Adolescencja*, Warszawa 1993.

⁴ Por. A. Aldridge, *Konsumpcja*, przeł. M. Żakowski, Warszawa 2006; Z. Bauman, *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, przeł. S. Obirek, Kraków 2006; Z. Bauman, *Konsumowanie życia*, przeł. M. Wyrwas-Wiśniewska, Kraków 2009.

jak i negatywne rezultaty, a jego skutki nie są do końca pewne⁵. Liczne badania potwierdzają, że wśród zachowań młodzieży może ono prowadzić do autodestrukcji, a także zagrożeń bezpieczeństwa w otoczeniu⁶. Wydaje się jednak, że badań w tym zakresie nigdy za wiele, bo oczywistością jest, że od młodzieży w dużej mierze zależy przyszłość, nie tylko narodu, lecz nawet świata.

Biorąc to pod uwagę, w opracowaniu starano się przedstawić wyniki badań skupione na zachowaniach ryzykownych gimnazjalistów, które zagrażały ich bezpieczeństwu i prowadziły do licznych zaburzeń w otoczeniu, wraz z ukazaniem czy były to zachowania instrumentalne, nastawione na realizację celów, czy też – zgodnie z koncepcją Zaleśkiewicza⁷ – było to ryzyko stymulujące, czyli skierowane na przyjemności bez względu na skutki. Analiza wyników skłania do przedstawienia przynajmniej kilku uwag o funkcjonowaniu adolescentów w realiach współczesnej rzeczywistości.

Kilka uwag o funkcjonowaniu adolescentów w realiach współczesnej rzeczywistości

Współczesną rzeczywistość, określaną m.in. jako neoliberalną, globalną, ponowoczesną etc., współtworzy konglomerat pozytywnych oraz negatywnych składników. Wśród elementów pozytywnych uwypuklić wypada niebываłe osiągnięcia naukowe i technologiczne wykorzystywane niemalże we wszystkich dziedzinach życia, które niezmiernie ułatwiają wykonywanie wielu obowiązków w pracy, nauce, spędzanie czasu wolnego w domach i w wielu innych miejscach. Jednocześnie te osiągnięcia prowadzą do negatywnych skutków, m.in. uzależnienia od telewizji, Internetu, telefonów komórkowych, solarium, zabiegów spa, niewłaściwego odżywiania, wykorzystywania gotowych wysokokalorycznych i pełnych konserwantów produktów spożywczych itp.⁸ Wszelkie te osiągnięcia, zarówno pozytywne, jak i negatywne, w koneksjach z globalizacją występują z większym bądź mniejszym nasileniem na całym świecie i prowadzą do zaciśnienia, ale także wzrostu zależności w stosunkach politycznych, ekonomiczno-gospodarczych, z wymianą towarową i wieloma usługami włącznie, jak również z szerokim przenikaniem kultury, zwłaszcza masowej, niezmiernie szybkim przepływem informacji, możliwościami szybkiego przemieszczania się ludzi, ich wyjazdami zagranicę w celach zarobkowych,

---

⁵ *Psychologia zachowań ryzykownych. Koncepcje, badania, praktyka*, red. M. Goszczyńska, R. Studencki, Warszawa 2006, s. 10.

⁶ A. Suchańska, *Przejawy i uwarunkowania psychologiczne bezpośredniej autodestruktywności*, „Psychologia i Pedagogika” 1998, nr 110; R. Studencki, *Autodestrukcyjna motywacja zachowań ryzykownych*, „Kolokwia Psychologiczne” 2007, nr 16.

⁷ T. Zaleśkiewicz, *Ryzyko jako konieczność i ryzyko jako przyjemność. Teoria i jej empiryczna weryfikacja*, [w:] *Psychologia zachowań ryzykownych...*, s. 21–28.

⁸ Por. S. Jaskuła, *Internet jak narkotyk*, „Świat Problemów” 2008, nr 12; D. Sarzała, *Cyberprzestrzeń a problem uzależnień*, [w:] *Nowe oblicza uzależnień*, red. E. Łuczak, Olsztyn 2009; B.T. Woronowicz, *Uzależnienia*, Warszawa 2009; N. Ogińska-Bulik, *Uzależnienie od czynności. Mit czy rzeczywistość?*, Warszawa 2010.

turystycznych itp. Właściwie świat współczesny staje się globalną wioską⁹. A zatem we wszystkich aktualnych dobrodziejstwach jawi się wiele pozytywnych stron, ale także kryje się wiele niebezpieczeństw, zagrożeń i różnorodnych postaci ryzyka¹⁰. Do wymienionych uwarunkowań ryzyka dodać jeszcze należy: wzrost klęsk żywiołowych (*extremal risk*), których dostarcza środowisko przyrodnicze, a do nasilenia niektórych z nich przyczyniają się ludzie, ingerując w to środowisko (*manufactured risk*), m.in. poprzez stosowanie na szeroką skalę środków chemicznych w przemyśle, rolnictwie, wytwarzanie sztucznego deszczu, modyfikowanie żywności i in. Co więcej, liczba niebezpieczeństw i zagrożeń rośnie, bowiem jednocześnie przy tych wyjątkowych osiągnięciach zwiększają się dysproporcje i kontrasty między ludźmi, co prowadzi do poczucia nieegalitarności.

Wszystkie te czynniki przy szeroko rozpowszechnionej konsumpcji wzmacniają rozgorzyczenie, rozczarowanie, lęki, niepokoje, słowem brak poczucia bezpieczeństwa. U. Beck m.in. wyjątkowo szeroko eksponuje, iż w dobie globalizacji z obfitością napływu informacji, często o posmaku sensacji, zdawkowych, wybiórczych, pozbawionych rzetelności i nieraz wiarygodności, ryzyko stało się jednym z zasadniczych problemów¹¹. Niemalże wszystkie dotychczas obowiązujące normy straciły na znaczeniu, co w rezultacie prowadzi do nieprzemyślnych zachowań ryzykownych, dostarczających więcej szkód aniżeli pożytku. Trudno znaleźć dziedzinę życia, która funkcjonowałaby w miarę optymalnie. Rządy chwieją się, a nierzadko upadają, politycy prowadzą „brukowe pyskówki”, obrzucając się stekami inwektyw, prawdopodobnie dla dobra społeczeństwa, a faktycznie dla wygodnego, konsumpcyjnego życia, albowiem tego dobra przeciętny człowiek nie dostrzega niestety, a widzi wszelakie trudności, które prowadzą do wzrostu niezadowolenia i lęków, a także niepewności. Wiele kooperacji międzynarodowych upada, plajtują przedsiębiorstwa, spółki, zakłady pracy, a państwa coraz bardziej ograniczają realizację funkcji opiekuńczych, co przed człowiekiem roztacza pesymistyczny obraz bezrobocia, nawet bezdomności lub zagrożeń utraty pracy czy możliwości wykonywania pracy jedynie na umowę zlecenie.

Instytucje zabezpieczające porządek społeczny i prawny również nie do końca realizują swoje zadania, działalność służby zdrowia, szkół, opieki społecznej i wielu innych instytucji budzi poważne zastrzeżenia, a nierzadko stanowi zagrożenie dla życia i zdrowia. Wydaje się, że aferom gospodarczym, malwersacjom, korupcji, wielu formom oszustw, oszczerstw, manipulacji nie ma końca. Wszystko to odbywa się w galopującym tempie, a jednocześnie to wszystko, co otacza ludzi, jest niezwykle nietrwałe, wręcz kruche.

To, co ledwie zdążyło się uformować jako życiowy pewnik, prawie natychmiast wystawiane jest na konkurencyjne znaczenie, które zachęcają do rewizji „tymczasowych pewników”. [...] przestajemy być spójnie myślącymi i głęboko odczuwającymi jednostkami,

---

⁹ Por. U. Beck, *Spółeczeństwo ryzyka*, przeł. T. Kunz, Warszawa 2004; Z. Bauman, *Praca, konsumpcjonizm...*; A. Giddens, *Socjologia*, przeł. A. Szulżycka, Warszawa 2008.

¹⁰ U. Beck, dz. cyt.; J. Arnoldi, *Ryzyko*, przeł. B. Reszuta, Warszawa 2011.

¹¹ U. Beck, dz. cyt.

a stajemy się zbiorem różnorodnych, niezbornych i nie powiązanych języków, próbujących oddać naszą sfragmentaryzowaną jaźń [...]. Skutkuje to [...] tworzeniem tożsamości typu insert. Są to tożsamości zawsze otwarte na propozycje i gotowe włączyć wszelkie dostępne materiały¹².

W takich okolicznościach przeszkód do stosowania ryzyka jest wyjątkowo mało, zwłaszcza że trudno nieraz wyodrębnić indywidualne nieprawidłowości przynoszące zagrożenia i straty, bo opieszałość wielu instytucji pozwala je stosować bezkarnie, stąd „można działać bez końca, nie ponosząc osobistej odpowiedzialności”¹³. Właściwie to współcześni ludzie z pozoru otrzymali wiele możliwości indywidualizacji i autokreacji, co częstokroć w praktyce oznacza, że niestety mogą liczyć tylko na siebie, zatem „muszą obecnie sami sobie dać z tym radę”¹⁴. Nie otrzymują często żadnej pomocy i wsparcia, bądź tylko pseudowsparcie, bo takie gwarantuje im urynkowanie coraz większej liczby instytucji. Tworzą więc własną egzystencję, przepełnioną ryzykiem, z nastawieniami na korzyści konsumpcyjne, chwytają wszelkie okazje bez refleksji nad skutkami, wierząc, iż może się uda. Nieodosobnione są przypadki, że te działania prowadzą częściej do licznych strat i szkód, aniżeli korzyści, co raczej nie należy do optymistycznych elementów współczesności.

Nie można zaprzeczyć, że niebezpieczeństwa, zagrożenia i ryzyko wiążą się z faktami, iż wiele krajów wkroczyło bądź wkracza w sygnalizowaną już erę konsumeryzmu, w której następują diametralne zmiany w systemie wartości, a to przeciwieństwo wartości ukierunkowują aktywność ludzi¹⁵. Wszelako na szczycie plasują się wartości materialne i witalne, spychając na znacznie niższe pozycje wartości intelektualne, duchowe, prospołeczne etc.¹⁶ To odwrócenie systemu wartości skutkuje zmianami celów, pragnień, dążeń i zachowań ludzi, a częstokroć życie jednostek zamyka się w kręgu potrzeb egzystencjalnych i witalnych. Wieloma ludźmi kierują więc hedonistyczno-narcystyczne postawy i działania propagowane przez elementy kultury masowej, trendy mody, które wręcz podsuwają recepty na życie, a posiłkowane są rozlicznymi, wszechobecnymi reklamami, zachęcającymi do konsumowania wszystkiego, łącznie z autokonsumpcją i czerpaniem z tychże działań radości i satysfakcji, bez względu na konsekwencje. Takie podejście wytycza niezbyt optymistyczne drogi postępowania¹⁷. Wszystkie dotychczas obowiązujące normy regulujące stosunek człowieka do innych ludzi, do samego siebie, otoczenia kulturowego, a także do świata przyrody straciły na znaczeniu, a w ich miejsce wprowadzane

¹² W. Burszta, *Tożsamość typu insert*, [w:] *Raport o stanie i różnicowaniach kultury miejskiej w Polsce*, red. W. Burszta, M. Duchowski, B. Fatyga, J. Nowiński, M. Pęczak, E.A. Sekuła, T. Szlendak, Warszawa 2009, s. 34–37.

¹³ U. Beck, dz. cyt., s. 44.

¹⁴ Tamże, s. 136.

¹⁵ T. Sołtysiak, *Uwarunkowania środowiskowe i subiektywne determinanty uczestnictwa młodzieży w subkulturach*, Bydgoszcz 1999, s. 218.

¹⁶ A. Tyszka, *Kultura jest kultem wartości*, Lublin 1993, s. 17–18.

¹⁷ Por. K. Romaniszyn, *Rzecz o pracy, konsumpcji. Analiza antropologiczna*, Kraków 2007, s. 15; Z. Bauman, *Konsumowanie życia*, s. 5.

są krótkotrwałe, umowne sposoby postępowania, podporządkowane hedonizmowi pewnych grup, a dość często pojedynczych osób, mogą zatem skutkować takie działania licznymi stratami i innymi zaburzeniami. We współczesnej rzeczywistości bowiem wszystko jest towarem – tradycje, obyczaje, religie, informacje, inni ludzie, a także sam człowiek, to tylko produkty, które można spożytkowywać, byleby dostarczały one korzyści jednostce i dawały jej odrobinę satysfakcji. Odnosi się wrażenie, że w tej pogoni za towarami, przyjemnościami i rozrywką, pomysłowość ludzka nie ma granic. Ludzie bowiem wystawiają na sprzedaż kolejne elementy otoczenia przyrodniczo-kulturowo-cywilizacyjnego i społecznego oraz własnej egzystencji i spożytkowują je w różnorodny sposób, by dostarczać sobie odrobinę zadowolenia czy uzyskać środki na dalsze konsumowanie produktów, by w ten sposób zapomnieć na chwilę o niepokojach, lękach, zagrożeniach, czyli dostarczać sobie złudne poczucie bezpieczeństwa oraz kreatywności.

Nakreślone we fragmentarycznym skrócie realia mogą sprzyjać ryzyku i prowadzić do zagrożeń bezpieczeństwa także u młodzieży, a właściwie nade wszystko u młodzieży, która jest socjalizowana w nastawieniach konsumpcyjnych, bo to w tej rzeczywistości rozpoczęła swoje życie, co w połączeniu z burzliwym okresem dorostania może prowadzić do autozagrożeń i zagrożeń w otoczeniu.

Przyjęte rozwiązania metodologiczne w przeprowadzonych badaniach, a także uzyskane wyniki skoncentrowane na zachowaniach ryzykownych – autodestrukcyjnych i destrukcyjnych gimnazjalistów wymagają przedstawienia.

Zarys podjętej problematyki badawczej oraz uzyskane wyniki badań

W Zakładzie Socjologii Wychowania i Resocjalizacji Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy od 2011 roku prowadzone są badania skupione na poznaniu stosowanych zachowań ryzykownych przez nastolatków uczęszczających do gimnazjów. W badaniach starano się udzielić odpowiedzi na pytania:

- jakie zachowania ryzykowne stosowali badani gimnazjaliści?
- czy stosowane zachowania ryzykowne w ocenach badanych były skierowane na realizację celów bądź na dostarczenie ekstremalnych doznań i wrażeń?
- jakie skutki zachowań ryzykownych dostrzegali badani?

Badania osadzono w paradygmacie pozytywistycznym¹⁸. Przeprowadzono je metodą sondażu diagnostycznego i opracowanym do tych celów narzędziem badawczym. Kwestionariusz ankiety został zbudowany z pytań zamkniętych, półotwartych i otwartych, co umożliwiło badanym dokładniejsze przedstawianie rodzajów stosowanych zachowań ryzykownych, a także wyjaśnianie, czy podejmowane ryzyko było powodowane koniecznością, czy przyjemnością. W narzędziu ujęto

---

¹⁸ Por. T. Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika pozytywistyczna*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. I, red. B. Śliwerski, Z. Kwieciński, Warszawa 2006, s. 316; Z. Kwieciński, *Mimikra czy sternik? Dramat pedagogiki w sytuacji przesilenia formacyjnego*, [w:] *Spory o edukację*, red. L. Witkowski, Z. Kwieciński, Warszawa-Toruń 1993, s. 59.

przede wszystkim te zachowania ryzykowne, które w różnym zakresie mogły zagrażać samym badanym, a także prowadzić do strat i szkód społecznych.

Po tym ogólnym określeniu problematyki, która właściwie stanowi początek dalszych penetracji badawczych, przedstawienia wymagają gimnazjaliści.

Cechy społeczno-demograficzne i biograficzne badanych

W badaniach zastosowano celowy dobór próby, uwzględniono bowiem zgodę rodziców, dyrektorów szkół, pedagogów szkolnych, wychowawców klas i samych badanych gimnazjalistów na ich prowadzenie. Rodzice oraz pracownicy szkół wcześniej zapoznali się z kwestionariuszem ankiety. Pod wpływem sugestii rodziców niektóre pytania o warunki życia rodzinnego gimnazjalistów zostały wycofane, w tym m.in. pytania o strukturę rodziny, wykształcenie rodziców, ich pracę zawodową, oceny warunków socjalno-bytowych w rodzinach. Wycofano również pytania skoncentrowane na zachowaniach seksualnych, a także stosowanych ekscesach seksualnych przez nastolatków i wykorzystywaniu własnego ciała w celach uprawiania nierządu. Badaniami zamierzano objąć 180 gimnazjalistów. Część jednak rodziców, mimo iż wcześniej wyrażali zgodę, nie pozwoliło potomstwu uczestniczyć w badaniach. Część uczniów była nieobecna na zajęciach, więc nie uczestniczyła w badaniach, a część uczniów zrezygnowała z udzielenia odpowiedzi na pytania bądź udzielała odpowiedzi tylko na niektóre z pytań. 16 uczniów nie stosowało zachowań ryzykownych, a przynajmniej tak zadeklarowało, więc ich nie uwzględniono w badaniach.

Z tych powodów wyniki obejmują badania 85 uczniów uczęszczających do gimnazjów na terenie województw: kujawsko-pomorskiego i zachodniopomorskiego. Biorąc pod uwagę, iż płeć nie jest czynnikiem obojętnym w podejmowaniu różnorodnych działań ryzykownych, przyjęto, iż może ona również determinować ich stosowanie¹⁹. Dlatego też wyodrębniono:

- dziewczynki N = 53;
- chłopców N = 42.

Badaniami objęto nastolatków od 13 do 16 roku życia uczęszczających do pierwszych, drugich i trzecich klas gimnazjów (tabela 1). W obu grupach dominowali 15-latkowie i 14-latkowie. Badani w niejednolity sposób oceniali siebie w pełnieniu ról uczniów. U dziewcząt dominowały oceny dobre i mieszane, czyli raz dobre, innym razem przeciętne, niektóre podały, że źle realizowały obowiązki szkolne. U chłopców dominowały oceny mieszane oraz przeciętne bądź złe, przy czym znacznie częściej złe oceny wskazywali chłopcy aniżeli dziewczęta. Tylko pojedynczy chłopcy w autoewaluacji pełnili role uczniów dobrze bądź bardzo dobrze.

---

¹⁹ Cz. Walesa, *Podjęcie ryzyka przez dzieci i młodzież. Badania rozwojowe*, Lublin 1988; R. Studencki, *Ryzyko i ryzykowanie*, Katowice 2004.

Tab. 1. Cechy społeczno-demograficzne i wybrane biograficzne gimnazjalistów

Lp.	Cechy społeczno-demograficzne i wybrane biograficzne gimnazjalistów	Wskaźniki tych cech	Badani	
			Dziewczęta N=53	Chłopcy N=42
			I.b.	I.b.
1.	Wiek	13 lat	3	5
		14 lat	19	11
		15 lat	29	22
		16 lat	2	4
2.	Pełnienie ról uczniów w ocenach badanych	B. dobre	6	1
		dobre	20	3
		zdeteminowane okolicznościami: b. dobre, dobre, przeciętne, złe	13	24
		przeciętne	14	8
		złe	–	6
3.	Wielkości zamieszkiwanych miejscowości przy uwzględnieniu liczby mieszkańców	Wsie	7	2
		Miasta od 1 do 10 tys. mieszkańców	3	5
		Miasta od 10 do 25 tys. mieszkańców	–	3
		Miasta od 25 do 50 tys. mieszkańców	–	1
		Miasta od 50 do 100 tys. mieszkańców	12	17
		Miasta powyżej 100 tys. mieszkańców	31	14
4.	Członkowie rodzin zajmujący się opieką i wychowywaniem badanych	Oboje rodziców	41	7
		Tylko matki	6	18
		Tylko ojcowie	1	3
		Dziadkowie, krewni	2	5
		„Sami się sobą opiekowali i wychowywali”	3	9
5.	Posiadanie rodzeństwa	Posiadali rodzeństwo	7	19
		Nie posiadali rodzeństwa	46	23

Gimnazjaliści zamieszkiwali różnej wielkości miejscowości pod względem liczby mieszkańców, przy czym najwięcej dziewcząt (31) zamieszkiwało w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców. Z kolei chłopcy (17) zamieszkiwali w miastach od 50 do 100 tys. mieszkańców, a 14 z nich w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców. Pozostali badani, zarówno chłopcy, jak i dziewczęta, zamieszkiwali w mniejszych miejscowościach. Opieką i wychowywaniem dominującej większości gimnazjalistek (41) zajmowali się oboje rodzice. Zatem nieliczną częścią badanych zajmowały się same matki, ojcowie bądź dziadkowie. Natomiast wychowywaniem wielu gimnazjalistów zajmowały się tylko matki (18). Niewielu, bo 7 chłopców, było wychowywanych przez obojga rodziców, także jedynie ojcowie bądź dziadkowie czy inni krewni sprawowali opiekę nad chłopcami. Podkreślenia wymaga, że 3 gimnazjalistki i trzy razy więcej gimnazjalistów podało, iż żaden z członków rodziny ich nie wychowywał. Ci badani podawali, że sami sobą się opiekowali i wychowywali, bo *są dorośli* (uczennica 14 lat), *to dzieci potrzebują opieki, nie ja* (uczeń 14 lat), co trudno uznać za optymalne, ale wskazuje, iż badani starali się unikać kontroli dorosłych

i pozyskiwać coraz większą samodzielność. Stosunkowo nieliczna grupa, bo tylko 7 dziewcząt i znacznie więcej, bo 19 chłopców, posiadała rodzeństwo. Pozostali badani byli jedynakami.

Na tle tej ogólnej charakterystyki badanych przedstawienia wymagają stosowane przez nich zachowania ryzykowne.

Stosowanie zachowań ryzykownych przez gimnazjalistów

*Na prawdziwą miłość pierwszą, drugą, siódmą.
Na to, by się wybić lub tylko się urznąć,
Na to, aby zostać raz człowiekiem czynu
I wstać trochę wcześniej, masz tylko pięć minut.
Sex w samochodzie, jeśli ma się auto,
Na to by wychodzić z domu było warto,
Na przygotowanie się do egzaminu,
By potem go nie zdać, masz tylko pięć minut!
Na dziecko, na drzewo, na dom i na sukces,
Na to, by zrozumieć, że wciąż jest się głupcem,
Na szczęścia pozory, na lot do Londynu,
Na spokój przed burzą masz tylko pięć minut!*

***Pięć minut [...],
Nie zwlekaj, pięć minut,
Bo będziesz żałował!!***

Współczesna rzeczywistość zachęca do stosowania zachowań ryzykownych, na co wskazuje podana wyżej i lansowana przez media piosenka zespołu Poparzeni Kawą Trzy. Zachowania ryzykowne, tak jak w tej piosence, mogą przybierać wielorakie formy i postacie, w których młodzi ludzie mogą lekceważyć zagrożenia, a nawet napotykać niebezpieczeństwa. Mogą też przeceniać swoje możliwości oraz postępować w sposób niemieszczący się w ogólnie obowiązujących kanonach. Te działania może cechować lekkomyślność, niefrasobliwość, a nieraz duża doza brawury i nieliczenie się z uczuciami innych ludzi, zadawanie im bólu, niszczenie mienia społecznego i indywidualnego, a także otoczenia przyrodniczego. Ponadto działania te mogą prowadzić do wielu szkód u samych nastolatków. Częstokroć bowiem nastolatki liczą, że im się uda bądź nie przewidują wszystkich możliwych zagrożeń, w czym „pomagają” im cechy okresu dorastania w konsumeryzmie²⁰. Rozpoczynając przedstawianie wyników, podać raz jeszcze należy, że wszyscy badani stosowali zachowania ryzykowne, bowiem uczniów, którzy nie podejmowali tychże działań, a przynajmniej tak twierdzili, nie uwzględniono w ukazywaniu zebranych faktów.

Zachowania ryzykowne badanych gimnazjalistów umownie ujęto w trzech grupach: stosowane zachowania ryzykowne w otoczeniu (tabela 2); stosowane zachowania ryzykowne w rodzinach (tabela 3) oraz stosowane zachowania ryzykowne w szkołach (tabela 4).

²⁰ Por. H. Gutowska, B. Rybnik, *Bezpieczna droga do szkoły. Zeszyt metodyczny dla nauczycieli i rodziców*, Warszawa 1995, s. 10; A. Aldridge, dz. cyt.; R. Sassatelli, *Consumer Culture: History, Theory and Politics*, Milan 2007, s. 40–41.

Tab. 2. Stosowane zachowania ryzykowne przez gimnazjalistów w otoczeniu

Lp.	Stosowane zachowania ryzykowne przez gimnazjalistów w otoczeniu	Dziewczęta N= 53				Chłopcy N=42					
		Instru- mentalne	Stymu- lujące	Instrumen- talne i sty- mulujące	Inne	Ogółem	Instru- mentalne	Stymu- lujące	Instrumen- talne i sty- mulujące	Inne	Ogółem
		L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.
1.*	Zaczeplenie przechodniów, kierowanie uwag pod ich adresem i w inny sposób ich obrażanie	6	27	5	1	39	2	11	6	19	19
2*	Drobne kradzieże w sklepach i na bazarach	14	14	2	2	32	6	7	2	3	18
3.*	Przebieganie przez jezdnię tuż przed nadjeżdżającymi samochodami	1	28	1	-	30	-	16	1	-	17
4.*	Picie alkoholu w wielu miejscach	1	26	3	-	30	5	29	6	1	41
	Upijanie się i zakłócanie porządku	1	-	5	2	8	-	4	8	-	12
5.*	Palenie papierosów na ulicach, w parkach i innych miejscach	-	20	5	1	26	2	7	7	-	16
6.*	Brawurowa jazda na rowerach	5	12	7	-	24	1	30	9	-	40
7.*	Wykonywanie wielorakich akrobacji na deskorolkach	3	9	6	-	18	9	2	20	-	31
8.*	Niszczenie mienia prywatnego	3	12	2	-	17	5	16	3	-	24
9.*	Męczenie zwierząt, prowokowanie do agresji psy i dokonywanie różnych eksperymentów	-	10	4	-	14	2	20	6	2	30
10.*	Niszczenie mienia społecznego	-	10	2	1	13	6	13	4	-	23
11.	Branie narkotyków	2	10	-	-	12	5	9	6	1	21
12.*	Kąpiele w zakazanych miejscach, skoki do rzek, jezior i stawów	1	7	3	-	11	2	12	7	2	23
13.*	Wchodzenie na drzewa, słupy, dachy domów, pomniki	2	4	3	-	9	7	25	6	-	38
14.*	Wyludzanie pieniędzy od przechodniów, szantażowanie ich, zmuszanie do oddawania pieniędzy bądź okradanie	7	-	2	-	9	5	1	5	-	11
15.*	Wchodzenie do grobowców, dewastacje pomników	-	2	3	-	5	-	6	2	-	8
16.*	Jazda samochodami, motocyklami bez praw jazdy	-	2	2	-	4	1	7	3	1	12
17.*	Zmiany znaków drogowych i ich dewastacje	-	3	-	-	3	-	14	2	-	16

Uwaga 1.: wiele z zachowań ryzykownych, które w tabeli oznaczono gwiazdką, badaniami bądź ich koleżanki i koledzy filmowali i przesyłali innym osobom, a przede wszystkim umieszczali w Sieci

Uwaga 2.: liczba odpowiedzi przekracza liczbę badanych, bo badani stosowali więcej aniżeli jedno zachowanie ryzykowne

Tab. 3. Stosowane w rodzinach zachowania ryzykowne przez gimnazjalistów

Lp.	Stosowane w rodzinach zachowania ryzykowne przez gimnazjalistów	Dziewczęta N= 53				Chłopcy N=42					
		Instru- mentalne	Stymu- lujące	Instrumen- talne i sty- mulujące	Inne	Ogółem	Instru- mentalne	Stymu- lujące	Instrumen- talne i sty- mulujące	Inne	Ogółem
		L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.	L.b.
1.	Okłamywanie, oszukiwanie rodziców (opiekunów)	30	-	4	-	34	24	1	4	-	29
2.*	Celowe niszczenie garderoby, by otrzymać nową, markową, modną odzież i zaimponować nią otoczeniu	-	-	30	2	32	7	-	9	-	16
3.*	Niszczenie ze złości cennych dla rodziców (opiekunów) przedmiotów	1	6	24	-	31	-	10	5	-	15
4.*	Stosowanie różnych form agresji słownej oraz fizycznej wobec rodziców (opiekunów)	19	2	7	1	29	11	-	1	-	12
5.	Podrabianie podpisów rodziców (opiekunów)	26	-	2	-	28	15	-	3	-	18
6.	Korzystanie z Internetu nocami	8	12	7	-	27	3	8	8	-	19
7.*	Niewykonywanie poleceń rodziców (opiekunów) oraz wymykanie się nocami z domów, a także ucieczki z domów	1	18	5	1	25	-	16	6	1	23
8.	Stosowanie diet, głodówek i wyrzucanie jedzenia	17	-	7	-	24	6	-	1	2	9
9.	Niemówienie prawdy rodzicom (opiekunom) gdzie badani przebywali i co robili w czasie wolnym	20	1	2	-	23	23	2	3	-	28
10.	Podbieranie rodzicom (opiekunom) pieniędzy	19	1	1	-	21	15	-	2	1	18
11.	Symulowanie chorób, by nie uczęszczać do szkoły, nie wykonywać prac domowych bądź zwrócić na siebie uwagę rodziców (opiekunów)	16	-	3	-	19	3	-	1	-	4
12.	Nieinformowanie o zebraniach w szkołach rodziców (opiekunów)	16	-	-	1	17	20	-	-	3	23
13.*	Wypijanie alkoholu z barków, zabieranie papierosów rodzicom, opiekunom	5	-	11	-	16	25	-	6	-	31
14.	Zmuszanie rodzeństwa, by okłamywali rodziców (opiekunów) czyli tworzyli badany alibi	2	-	-	-	2	10	-	-	-	10

Uwaga 1.: wiele z zachowań ryzykownych, które w tabeli oznaczono gwiazdką, badani bądź ich koleżanki i koledzy filmowali i przesyłali innym osobom, a przede wszystkim umieszczali w Sieci

Uwaga 2.: liczba odpowiedzi przekracza liczbę badanych, bo badani stosowali więcej aniżeli jedno zachowanie ryzykowne

Tab. 4. Stosowane zachowania ryzykowne w szkołach wobec nauczycieli oraz innych uczniów

Lp.	Stosowane zachowania ryzykowne w szkołach wobec nauczycieli oraz innych uczniów	Dziewczęta N= 53				Chłopcy N=42					
		Instrumentalne		Instrumentalne i stylizujące		Instrumentalne		Instrumentalne i stylizujące			
		L.b.	Stymulujące	L.b.	Instrumentalne i stylizujące	L.b.	Instrumentalne	L.b.	Instrumentalne i stylizujące		
1.*	Stosowanie różnych form agresji psychicznej wobec nauczycieli i innych uczniów	30	7	12	-	49	10	6	5	-	21
2.*	Wymyślanie różnych historii o nauczycielach, ich przekazywanie rodzicom (opiekunom) innym uczniom	18	16	10	-	44	3	-	2	2	7
3.*	Okłamywanie oraz oszukiwanie nauczycieli	38	-	3	-	41	20	-	-	-	20
4.*	Skarżenie nauczycielom na innych uczniach i korzystne ukazywanie własnych zachowań	33	1	5	-	39	4	-	1	-	5
5.*	Przymilanie się nauczycielom, fałszywe komplementy by uzyskać lepsze oceny czy inne korzyści	30	-	1	-	31	8	-	-	-	8
6.*	Ściąganie podczas sprawdzianów, kartkówek, podpowiadanie na lekcjach, ściąganie prac z Internetu i przedstawianie ich jako własne	25	-	1	-	26	24	-	4	-	28
7.*	Stosowanie agresji fizycznej wobec innych uczniów a nieraz nauczycieli	23	-	4	1	28	14	10	2	-	26
8.*	Ekstrawaganckie zachowania wobec nauczycieli prowokujące ich do stosowania agresji	2	-	24	-	26	6	10	12	-	28
9.*	Ośmieszanie, poniżanie, upokarzanie nauczycieli	2	18	3	-	23	-	13	1	-	14
10.*	Prowokowanie innych uczniów do stosowania agresji wobec nauczycieli oraz koleżanek i kolegów wraz z filmowaniem i stosowaniem szantażu	1	16	4	-	21	-	5	5	-	10
11.*	Nagminne przeszkadzanie w prowadzeniu lekcji	3	15	1	-	19	2	20	2	-	24
12.*	Dewastowanie mienia szkolnego oraz mienia prywatnego nauczycieli	2	12	3	-	17	-	18	5	-	23
13.*	Niszczanie przedmiotów innych uczniów	10	2	4	-	16	-	4	-	1	5
14.	Palenie papierosów na terenie szkoły	2	7	3	-	12	1	8	-	-	9
15.	Picie alkoholu na terenie szkoły	-	8	-	-	8	3	9	7	-	19
16.*	Zmuszanie innych uczniów do oddawania pieniędzy bądź przedmiotów	6	-	1	-	7	16	2	3	1	22
17.	Branie narkotyków	-	1	1	-	2	2	1	2	-	5

Uwaga 1: wiele z zachowań ryzykownych, które w tabeli oznaczono gwiazdką, badani bądź ich koleżanki i koleżdy filmowali i przesyłali innym osobom, a przede wszystkim umieszczali w Sieci

Uwaga 2: liczba odpowiedzi przekracza liczbę badanych, bo badani stosowali więcej aniżeli jedno zachowanie ryzykowne

Zebrane fakty empiryczne umożliwiają sformułowanie kilku spostrzeżeń:

- Wachlarz wymienionych przez uczniów działań ryzykownych zarówno w szerszym otoczeniu, w domach rodzinnych, jak i w szkołach był dość szeroki. Wręcz wyeksponować należy, że wyjątkowo wiele z tych zachowań stosowanych w szerszym otoczeniu oraz w szkołach uczniowie filmowali, przesyłali innym koleżankom lub kolegom, a przede wszystkim umieszczali w Sieci. Wskazuje to, że telefony komórkowe z kamerami i Internet były niezmiernie znaczącymi składnikami w podejmowanych działaniach badanych. A jedna z badanych w dość szczególny sposób określiła te działania, podając: *a niech jarzą gapie, na co mnie stać, niech się uczą, aż szczena opadnie* (uczennica, lat 15). Te fakty wskazują, że nastolatki chcą być zauważane, dostrzegane w otoczeniu i w szkole. Szkoda tylko, że dość często w zachowaniach negatywnych, obnażając siebie z wszelkich tajemnic i „sprzedając” w Sieci. Poza tym łączą się z konsumeryzmem, w którym ludzie we wszystkim dostrzegają towar, jaki można w określony sposób spożytkować, gdy tylko ku temu nadarzy się sposobność, a przy okazji można się nieźle zabawić swoim bądź cudzym kosztem²¹;
- Wśród podejmowanych zachowań ryzykownych gimnazjaliści stosowali działania, które zagrażały ich życiu i zdrowiu lub prowadziły do powolnej autodestrukcji: stosowali głodówki, diety bez konsultacji ze specjalistami, palili papierosy, pili alkohol, upijali się, brali narkotyki, a także kąpali się i skakali do rzek, jezior, stawów w zakazanych miejscach, wchodzili na drzewa, słupy, pomniki, zdobywali dachy domów, wykonywali różne akrobacje na deskorolkach, rowerach etc.;
- Podejmowali badani zachowania, które nie tylko zagrażały im samym, lecz i innym ludziom: przebiegali przez jezdnie tuż przed nadjeżdżającymi samochodami, jeździli samochodami bądź motocyklami bez prawa jazdy, zmieniali bądź dewastowali znaki drogowe etc.;
- Kolejne zachowania to krzywdzenie innych ludzi, w tym: upokarzanie, ośmieszenie i poniżanie ich na ulicach, stosowanie różnych form agresji wobec nauczycieli i innych uczniów, a także rodziców (opiekunów), łącznie z niszczeniem ich rzeczy;
- Badani w wielu działaniach łamali normy nie tylko moralne, obyczajowe, ale także prawne, dokonywali bowiem drobnych kradzieży w sklepach i na bazarach oraz w domach, łącznie z kradzieżami alkoholi i papierosów, zmuszali do oddawania pieniędzy czy też innych rzeczy przechodniów bądź innych uczniów, szantażowali ludzi, dewastowali cmentarze, podrabiali podpisy rodziców (opiekunów), męczyli zwierzęta;
- Wśród licznych zachowań ryzykownych sporo miejsca zajmowały kłamstwa w rodzinach, szkołach, symulowanie chorób, nieinformowanie rodziców (opiekunów) o zebraniach w szkołach, a także wymykanie się nocami z domów bądź korzystanie nocami z Internetu i inne.

Te zachowania ryzykowne stosowały zarówno dziewczęta, jak i chłopcy. W jednych rodzajach prym wiodły dziewczęta, np.: zaczepianie przechodniów i w różny

²¹ Por. Z. Bauman, *Konsumowanie życia*, s. 91.

inny sposób ich obrażanie (39 dziewcząt, 19 chłopców); dokonywanie kradzieży w sklepach (32 dziewczęta, 18 chłopców); wymyślanie różnych historii o nauczycielach, ich przekazywanie rodzicom (opiekunom), innym uczniom i umieszczanie fotomontaży z działań nauczycieli w Internecie (44 dziewczęta, 7 chłopców). Natomiast uczniowie częściej stosowali takie działania, jak jazda samochodami bądź motocyklami bez prawa jazdy (12 chłopców i trzy razy mniej dziewcząt); zmiany znaków drogowych i ich dewastacje (16 chłopców, 3 dziewczęta); wypijanie alkoholu z barków i podbieranie papierosów rodzicom (opiekunom) (25 chłopców i 16 dziewcząt) i inne. Te fakty nie do końca potwierdzają, że zachowania ryzykowne częściej stosują mężczyźni aniżeli kobiety²².

Niezmiernie ważne jest ukazanie, czy stosowane zachowania przez badanych były ryzykiem instrumentalnym, czy stymulacyjnym.

W świetle koncepcji T. Zaleśkiewicza²³ do podejmowania ryzyka mobilizują jednostkę dwie grupy uwarunkowań, mianowicie:

- odczuwa ona konieczność podjęcia ryzyka, bo uważa, że podjęcie go jest nieodzowne dla osiągnięcia celu, a także wówczas, gdy zaryzykowanie umożliwi uniknięcie straty bądź jej pomniejszenie. To ryzyko autor określa jako ryzyko instrumentalne i w ogólnym ujęciu jest ono skierowane na realizację celów. W tych okolicznościach ryzyko samo w sobie nie stanowi żadnej wartości, a jedynie jest środkiem do zdobywania pozytywnego wyniku lub uniknięcia negatywnego czy ograniczenia strat. Zatem „[...] gdy jednostka odczuwa, że zaryzykowanie jest z jakiegoś powodu konieczne, to oczekiwana użyteczność wariantu ryzykownego podwyższa oczekiwaną użyteczność wariantu bezpiecznego”²⁴;
- ryzyko stymulujące, określane przez autora także przyjemnościowym, to poszukiwanie silnych wrażeń, doznań, wyjątkowych emocji przez jednostkę, pomimo iż z obiektywnego punktu widzenia tego rodzaju działania nie są konieczne. „Podejmowanie ryzyka związane jest z poszukiwaniem wrażeń, można zatem interpretować je w kategoriach zachowania nastawionego na dostarczanie sobie przyjemnego pobudzenia”²⁵.

T. Zaleśkiewicz prowadził również badania weryfikujące tę koncepcję. Objęte badaniami osoby dokonywały ocen 26 ryzykownych działań w różnych dziedzinach życia. Do tych wszystkich działań przypisywane były wartości instrumentalne bądź wartości stymulacyjne. Wyniki wykazały, że badani rozróżniali podejmowanie ryzyka instrumentalnego od stymulującego, w niejednolity sposób oceniali ryzyko w różnych dziedzinach. Ryzyko instrumentalne było tym większe, im większe było prawdopodobieństwo osiągnięcia negatywnych wyników. Natomiast ryzyko

---

²² Por. R. Studencki, dz. cyt., s. 102 i nast.

²³ Por. T. Zaleśkiewicz, *Ryzyko jako konieczność i ryzyko jako przyjemność. Teoria i jej empiryczna weryfikacja*, [w:] *Psychologia zachowań ryzykownych...*; T. Zaleśkiewicz, *Przyjemność czy konieczność. Psychologia postrzegania i podejmowania ryzyka*, Gdańsk 2005, s. 20.

²⁴ T. Zaleśkiewicz, *Ryzyko jako konieczność*, s. 20.

²⁵ Tamże, s. 26.

stymulujące było tym wyższe, im wyższe odczuwała jednostka poczucie lęku bądź innych emocji, bez względu na końcowe efekty działań²⁶. Kolejne badania wykazały, że „styl spostrzegania ryzyka w kategoriach stymulacyjnych może być przewidywany na podstawie cech osobowościowych znacznie bardziej niż styl interpretowania ryzyka w kategoriach instrumentalnych”²⁷.

Powracając do uzyskanych wyników badań, podać należy, iż części zachowań gimnazjaliści przypisywali w swych ocenach ryzyko instrumentalne, czyli skierowane one były na osiągnięcie celów, pomniejszenie strat czy uniknięcie pewnych opresji. Części zaś stymulujące, nastawione na przyjemności i wyjątkowe doznania bez względu na ponoszone straty przez badanych. Sporej części swych zachowań badani nie ocenili tak jednoznacznie, wszakże podawali, iż były one równocześnie skierowane na realizację celów, a także dostarczały im silnych przeżyć. Przy czym znacznie częściej zachowania ryzykowne skierowane na realizację celów były stosowane w rodzinach i szkołach, natomiast stymulujące w szerszym otoczeniu.

W zespole ryzyka instrumentalnego badani wymieniali takie cele, jak chęć uniknięcia kary, chęć ośmieszenia, upokorzenia innych, chęć dominowania, ukazania ważności wśród rówieśników, zaimponowania im, dorównania rówieśnikom, uzyskania korzyści materialnych, zrobienia na złość, odwrócenia od siebie uwagi czy odwrotnie: chęć zwrócenia na siebie uwagi rodziców (opiekunów), nauczycieli ect.

Wśród zachowań stymulujących badani wyodrębniali m.in.: możliwości silnych doznań, wyjątkowych przeżyć, ekscytacji, wzrost adrenaliny *na maksa*, przeżycie czegoś wyjątkowego i niebywałego, niektórzy określali te działania młodzieżową gwarą: *wielka radocha, a strach po kokardy, nerw na full, rozkosz po majtasy i smród w gaciach*.

Z kolei zachowania ryzykowne, które badani oceniali jako instrumentalne i stymulujące zarazem, łączyły w sobie możliwości osiągnięcia celów i doznawania przyjemności.

Poza tym niektórzy badani nie określili swoich zachowań, ujęto je w tabeli jako „inne”. Albowiem ci uczniowie podawali takie odpowiedzi jak: *coś strzeliło mi do głowy* (uczennica, lat 15) bądź *z głupoty* (uczeń, 14 lat). Nie bez znaczenia też w tych ocenach było ślepe naśladownictwo: *kumple tak robili, to ja też* (uczeń, 15 lat), czy też zadziały inne mechanizmy upodabniania się do zachowań członków grupy bez refleksji nad tym postępowaniem.

W świetle uzyskanych wyników nie można do końca ująć – według ocen badanych – tylko w dwóch kategoriach ich zachowań: jako ryzyka instrumentalnego bądź stymulującego, bo wystąpiła trzecia kategoria, ryzyko instrumentalne i stymulujące zarazem oraz inne działania ryzykowne, które trudno było ująć w wyodrębnionych kategoriach. Dodać należy, że badani uczniowie stosowali zachowania z niejednorodną częstotliwością, od kilku razy dziennie, kilku razy w tygodniu, poprzez mniejsze ich

---

²⁶ T. Zaleśkiewicz, *Przyjemność czy konieczność...*

²⁷ T. Zaleśkiewicz, *Ryzyko jako konieczność*, s. 42.

nasilenie, a wielokroć były one podyktowane konkretną sytuacją czy też porą roku, np. skoki do wody.

W bilansie stosowanych zachowań ryzykownych uczniowie dostrzegali pozytywne strony, satysfakcję, określaną przez nich jako *dzika radość*, dominowanie nad innymi, liczenie się w otoczeniu, imponowanie rówieśnikom, wyjątkowe doznania, a także wyprowadzanie rodziców z równowagi, upokarzanie oraz ośmieszanie innych osób, zmniejszanie liczby zakazów stosowanych przez rodziców (opiekunów) i inne (tabela 5). Badanym nie zawsze zachowania ryzykowne przynosiły korzyści czy silne doznania emocjonalne (tabela 6), bowiem były wobec nich stosowane różnorodne kary i zakazy, rozmowy ostrzegawcze, pouczenia, a nawet interwencje policji, agresja stosowana przez koleżanki i kolegów stanowiąca odpowiedzi na ich zachowanie, naznaczanie ich w otoczeniu, różne odmiany agresji stosowane przez przechodniów oraz kierowców, a nawet doprowadzenie przez badanych do wypadków drogowych, rewizje w sklepach etc. Poza tym u badanych występowały obrażenia ciała, złamania kości. Wiele też ryzykownych zachowań, nieraz o dużej szkodliwości społecznej, jak podawali badani, nie było wykrytych, w tym część dokonywanych kradzieży w sklepach, na bazarach, we własnych domach, a poza tym część zachowań, mimo iż zawierały w sobie dużą dozę szkodliwości, ofiary nigdzie nie zgłaszały. Ponadto rodzice stosując kary nieraz zapominali o nich, a nauczyciele starali się nie dostrzegać ryzykownych zachowań gimnazjalistów, co mogło mobilizować badanych do dalszych tego rodzaju działań.

Tab. 5. Pozytywne skutki zachowań ryzykownych dostrzegane przez gimnazjalistów

Lp.	Pozytywne skutki zachowań ryzykownych dostrzegane przez gimnazjalistów	Badani gimnazjaliści	
		Dziewczęta N= 53	Chłopcy N=42
		L.b.	L.b.
1.	Wyjątkowa satysfakcja – dzika radość	50	28
2.	Dominowanie nad innymi i uznanie badanych przez rówieśników	45	31
3.	Imponowanie koleżankom i kolegom	43	38
4.	Ekscytujące doznania i przeżycia	36	41
5.	Wyprowadzanie z równowagi rodziców (opiekunów), nauczycieli, rówieśników, innych osób	33	29
6.	Aprobata, uznanie, szacunek wśród rówieśników	31	40
7.	Satysfakcja z ośmieszania, poniżania, upokarzania innych	29	13
8.	Przezwyciężanie strachu, własnych słabości	19	27
9.	Zmniejszenie liczby zakazów stosowanych przez rodziców i opiekunów	10	3
10.	Inne	9	5

Uwaga: liczba odpowiedzi przekracza liczbę badanych, bo badani podawali więcej aniżeli jeden skutek swych zachowań ryzykownych

Tab. 6. Negatywne skutki zachowań ryzykownych dostrzegane przez gimnazjalistów

Lp.	Negatywne skutki zachowań ryzykownych dostrzegane przez gimnazjalistów	Badani gimnazjaliści	
		Dziewczęta N= 53	Chłopcy N=42
		L.b.	L.b.
1.	Kary wymierzane przez rodziców (opiekunów)	48	31
2.	Wzmoczona kontrola rodziców (opiekunów) i wiele zakazów – szlaban na wszystko	40	25
3.	Kary w szkołach stosowane przez nauczycieli	39	33
4.	Brak zaufania rodziców (opiekunów) do badanych, a także płacz matek z powodu bezsilności	34	15
5.	Rozmowy ostrzegawcze z pedagogami szkolnymi i wychowawcami klas	32	18
6.	Obrażliwe uwagi kierowców	28	15
7.	Stosowanie agresji przez rówieśników badanych	26	30
8.	Rozmowy z dyrektorami szkół i wzywianie rodziców przez dyrektorów	15	11
9.	Urazy, siniaki, rany	14	31
10.	Niechęć do chodzenia do szkoły spowodowana naznaczeniem w otoczeniu za złe zachowania	9	6
11.	Pouczanie przez policjantów, składanie wyjaśnień przez rodziców na policji	8	5
12.	Sprawy w sądach rodzinnych i dozory kuratorów	7	12
13.	Rewizje w sklepach	6	1
14.	Pobicia przez przechodniów	5	8
15.	Spowodowanie wypadków drogowych	3	2
16.	Pogryzienie przez psy, podrapanie przez koty, bolesne zastrzyki	1	4
17.	Inne	7	2

Uwaga: liczba odpowiedzi przekracza liczbę badanych, bo badani podawali więcej aniżeli jeden skutek swych zachowań ryzykownych

Podsumowanie

W dość ciemnych barwach przedstawiają się zachowanie badanych gimnazjalistów. Raz jeszcze wyeksponować należy, że stosowane przez nich zachowania ryzykowne szkodziły im samym, a także otoczeniu społecznemu i przyrodniczemu. Nie można jednak zaprzeczyć w oparciu o przedstawione wyniki, że w podejmowanych działaniach przez nastolatków dominowała brawura, odwaga, chęć zwrócenia na siebie uwagi, zaistnienia, zwłaszcza wśród rówieśników, czy ukazania ważności etc. Są to niezmiernie ważne cechy dla okresu dorastania, ale także są to cechy ludzi owładniętych konsumeryzmem, dla których życie pełne przygód, rozrywka, przyjemne doznania, myślenie tylko o sobie i własnych celach są najważniejsze

i wytyczają ich drogi postępowania²⁸. Te zachowania ryzykowne stosowali zarówno uczniowie, jak i uczennice i były one skierowane na określone cele, a więc było to ryzyko instrumentalne, oraz po to, aby przeżyć wyjątkowo ekscytujące chwile, bez względu na skutki, czyli podejmowali ryzyko stymulujące. W części zachowań ryzyko instrumentalne spletało się ze stymulującym, a przynajmniej badani tak je ocenili i w oparciu o ich wypowiedzi można uznać, że ta kategoria ocen łączyła się z ewaluacją przez badanych skutków tychże działań. Niektórych zachowań ryzykownych badani nie potrafili ocenić w wyróżnionych kategoriach. Zatem koncepcja T. Zaleśkiewicza sprawdziła się częściowo w tych badaniach.

Uzyskanych wyników nie można jednak w żaden sposób uogólniać czy generalizować, a raczej przyjęć je należy jako wstęp do dalszych badań. Modyfikowane jest bowiem narzędzie badawcze, a także zamierza się wykorzystać Skalę Samooceny Rosenberga (SES) i przeprowadzone będą dalsze badania z uwzględnieniem samooceny nastolatków, a stosowanych przez nich zachowań ryzykownych rozpatrywanych w kategoriach ryzyka instrumentalnego bądź stymulującego. Wyniki przedstawione zostaną w innym, szerszym opracowaniu.

Bibliografia

- Aldridge A., *Konsumpcja*, przeł. M. Żakowski, Warszawa 2006
- Bauman Z., *Konsumowanie życia*, przeł. M. Wyrwas-Wiśniewska, Kraków 2009
- Bauman Z., *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, przeł. S. Obirek, Kraków 2006
- Beck U., *Społeczeństwo ryzyka*, przeł. T. Kunz, Warszawa 2004
- Burszta W., *Tożsamość typu insert*, [w:] *Raport o stanie i zróżnicowaniach kultury miejskiej w Polsce*, red. W. Burszta, M. Duchowski, B. Fatyga i in., Warszawa 2009
- Giddens A., *Socjologia*, przeł. A. Szulżycka, Warszawa 2008
- Gutowska H., Rybnik B., *Bezpieczna droga do szkoły. Zeszyt metodyczny dla nauczycieli i rodziców*, Warszawa 1995
- Hejnicka-Bezwińska T., *Pedagogika pozytywistyczna*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. I, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2006
- Jaskuła S., *Internet jak narkotyk*, „Świat Problemów” 2008, nr 12
- Kozielecki J., *Cierpienie i ludzie wartości*, „Problemy” 1977, nr 1
- Kozielecki J., *O człowieku wielowymiarowym*, Warszawa 1988
- Kwieciński Z., *Mimikra czy sternik? Dramat pedagogiki w sytuacji przesilenia formacyjnego*, [w:] *Spory o edukację*, red. Z. Kwieciński, L. Witkowski, Warszawa-Toruń 1993
- Ogińska-Bulik N., *Uzależnienie od czynności. Mit czy rzeczywistość?*, Warszawa 2010
- Oleszkiewicz A., *Adolescencja*, Warszawa 1993
- Psychologia rozwoju w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, red. A. Birch, Warszawa 2005
- Psychologia zachowań ryzykownych. Koncepcje, badania, praktyka*, red. M. Goszczyńska, R. Studencki, Warszawa 2006
- Romaniszyn K., *Rzecz o pracy, konsumpcji. Analiza antropologiczna*, Kraków 2007
- Sarzała D., *Cyberprzestrzeń a problem uzależnień*, [w:] *Nowe oblicza uzależnień*, red. E. Łuczak, Olsztyn 2009
- Sassatelli R., *Consumer Culture: History, Theory and Politics*, Milan 2007

---

²⁸ Por. A. Aldridge, dz. cyt., s. 19–25; R. Sassatelli, dz. cyt., s. 40–41; Z. Bauman, *Konsumowanie życia*, s. 128.

- Sołtysiak T., *Uwarunkowania środowiskowe i subiektywne determinanty uczestnictwa młodzieży w subkulturach*, Bydgoszcz 1999
- Studencki R., *Autodestrukcyjna motywacja zachowań ryzykownych*, „Kolokwia Psychologiczne” 2007, nr 16
- Studencki R., *Ryzyko i ryzykowanie*, Katowice 2004
- Suchańska A., *Przejawy i uwarunkowania psychologiczne bezpośredniej autodestruktywności*, „Psychologia i Pedagogika” 1998, nr 110
- Tyszka A., *Kultura jest kultem wartości*, Lublin 1993
- Walesa Cz., *Podejmowanie ryzyka przez dzieci i młodzież. Badania rozwojowe*, Lublin 1988
- Woronowicz B.T., *Uzależnienia*, Warszawa 2009
- Zaleśkiewicz T., *Przyjemność czy konieczność. Psychologia postrzegania i podejmowania ryzyka*, Gdańsk 2005
- Zaleśkiewicz T., *Ryzyko jako konieczność i ryzyko jako przyjemność. Teoria i jej empiryczna weryfikacja*, [w:] *Psychologia zachowań ryzykownych. Koncepcje, badania, praktyka*, red. M. Goszczyńska, R. Studencki, Warszawa 2006

Risky behaviours of lower secondary school pupils

Abstract

The article presents findings focused on risky behaviours of lower secondary school students which threatened their safety and led to numerous disturbances in their surroundings. The behaviours were instrumental, aimed at achieving certain goals, or – according to the Zaleśkiewicz's concept – stimulating, undertaken for the sake of pleasure without taking their outcome into consideration. The results of the research show that the surveyed students undertook both instrumental and stimulating risky behaviours.

Teresa Sołtysiak

dr hab., prof. nazw., socjolog, kierownik Zakładu Socjologii Wychowania i Resocjalizacji, Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy